

# MOVIUM FAKTA

# 3 • 2014



Skolgården är en arena för social aktivitet. Foto: Sarah Andersson.

## SKOLGÅRDSFÖRGRÖNING PÅ LEKENS VILLKOR

Att göra en skolgård grönare ger barnen chans till ökad naturkontakt i vardagen och är i förlängningen en nyckel till bättre folkhälsa. Malmö stad initierade 2010 projektet Gröna skolgårdar på ett drygt trettiotal platser. På två av dessa har forskare studerat skolgårdsaktiviteten före och efter förändringen. I detta Movium Fakta sammanfattas förgröningsens inverkan på barnens lek, aktivitet och sociala liv.

*Av Fredrika Mårtensson & Märit Jansson*

## Skolgården – en viktig hälsofaktor

Rymliga skolgårdar är en kvalitet som inte längre är självklar. Idag startar till och med skolor som helt saknar skolgård. Det händer att lek- och idrottsytor kring byggnaderna bebyggs som en del av förtätningen i hållbarhetens namn. Det är hög tid att skärskåda vilka faktiska funktioner skolgården har för barn för att kunna göra vettiga prioriteringar. Vad betyder skolgården för barns sociala liv, utveckling och hälsa? Hur påverkar skolgårdens utformning och förvaltning barnens aktivitet?

Skolgården beskrivs ibland som platsen för en ständigt pågående festival. Här får barn och unga chans att utveckla en lokal offentlighet med meningsfulla relationer till varandra – och kanske även till naturen. Rasten ger också mer omedelbara hälsovinster genom att ge utrymme för fysisk aktivitet och mental återhämtning. Ju yngre barnen är desto tätare och mer radikala byten av aktivitet behövs under skoldagen. Man kan förvänta sig att barn med tillgång till en välfungerande skolgård får en dryg tredjedel av den fysiska aktivitet de behöver under en dag under skolrasterna. Raster brukar vara populära bland barn, men det finns också skolgårdar som fungerar dåligt – där barnen upplever att det finns för lite att göra och där barn blir mobbade. Idag finns det många skolor där man försöker utveckla utomhusverksamheten genom att vuxna hjälper till att organisera lekar eller bedriver odlingsprojekt med barnen, iordningställer hinderbanor eller utomhusklassrum. Till de mer ambitiösa koncepten hör skolgårdsförgröning.

### Skolgårdsförgröning i Malmö stad

Skolgårdsförgröning i Sverige är en del av en internationell rörelse där tillägg av vegetation och andra naturelement används i ett vidare arbete för demokrati, barnhälsa och för att ge barn chans till naturkontakt i vardagen. Det engagemang och ansvarstagande som den gröna miljön med sina planteringar kräver förväntas stärka den sociala sammanhållningen och motverka segregation och socialt särfall. Man har också iakttagit hur fler barn blir involverade i lek och aktivitet under rast efter en förgröning. Här tror vi oss ha hittat en viktig nyckel till folkhälsa!

Det viktigaste är inte att redan aktiva barn rör sig ännu mer utan att barn som kanske tidigare inte gått ut på rasten börjar göra det och att barn som tidigare suttit mycket på rasten börja röra på sig.

När Malmö stad initierade projektet Gröna skolgårdar, för att bistå stadens skolor i arbetet med att anlägga grönska, såg vi chansen att beforska skolorna över tid för att ta reda på hur barnens aktiviteter och upplevelser av sin skolgård förändras med en förgröning.

Inom ramen för Gröna skolgårdar har Malmö stad under åren 2010 till 2013 arbetat med att utveckla grönare och mer attraktiva skolgårdar på sammanlagt 27 skolor och fyra förskolor i en process baserad på dialog, deltagande och samarbete. På vissa skolor har det inneburit nya element såsom odlingsytor, samlingsplatser och balansbanor medan andra skolor genomfört större ombyggnationer. Bakgrunden till satsningen var en kommunal handlingsplan för att främja fysisk aktivitet och goda matvanor bland barn och unga. 2010 tog vi från SLU i Alnarp initiativ till ett samarbete med Malmö stad för att studera effekterna av skolgårdsförgröning på två av skolorna.

### Aktiv medverkan av forskare

Vid tiden för forskningsprojektet bestod kommunens projektgrupp för Gröna skolgårdar av Petra Bengtsson vid serviceförvaltningen, som har en doktorsgrad i landskapsplanering, och Emma Crawley, skolgårdsinspiratör vid Malmö Naturskola och lärare med vidareutbildning i miljöpsykologi. På varje skola bildades en lokal Skolgårdsgrupp som erbjöds föreläsningar och studieresa som inspiration i arbetet.

Forskarna deltog under våren 2010 i en workshop där de olika skolornas utformning dryftades och har varit med i diskussioner kring fröblandningar, växtval och skötsel. Vi var med i planeringen och tog fram gestaltungsförslag för de två utvalda skolorna som här kallas ”den grå skolgården” och ”den gröna skolgården”. Beskrivning av skolgårdarna finns i faktarutan på sidan 4.

Den första undersökningen av skolgårdsaktiviteten på de två skolorna gjordes precis innan ombyggnationerna under september 2010 och



**Bilderna visar, uppifrån och ner, utvecklingen av ett landskap med ängsklädda kullar och busk- och trädplanteringar på en skolgård över ett och ett halvt år. Arrangemanget gav tillgång till nyetablerad vegetation utan att slitaget blev alltför omfattande. Foto: Sarah Andersson och Märjit Jansson.**

upprepades sedan under september 2012, med viss uppföljning vår och höst däremellan. Vid båda tillfällena dokumenterades vilken typ av lekar barnen var involverade i och hur mycket de rörde sig under rasten. Barnen skattade också sitt humör och hur de upplevde skolgården

under rasterna. Genom fältarbete försökte vi ta reda på hur barnen uppfattade den nya vegetationen på skolgården och kartlade vilka vanor, rutiner och förhållningsregler till det gröna de utvecklat i samspelet med vuxna. Vegetationens vitalitet och utveckling dokumenterades också.

## De två skolgårdarnas förgröning

### Den grå skolgården

På den grå skolgården gjordes en asfalts- och gräsyta på cirka 1500 m<sup>2</sup> om till ett kulligt landskap med blommande ängsvegetation, blandade artrika busk- och trädplanteringar, slingrande gångstigar, platser med grus och stenar, trädstockar och odlingslådor. Busk- och trädplanteringarna skapades efter vegetationskoncept för en småskalig, låg och blandad skog. Elever deltog i planteringen av busk- och trädplanter medan efterföljande arbete utfördes av ett skötsel företag. Området var avstängt under ett drygt halvår och omgärdades därefter av ett en meter högt trästaket som var öppet vid de centrala gångstigarna men med grindar in till delområden med odlingsbäddar.

### Den gröna skolgården

På den gröna skolgården fanns skogsliknande vegetationsområden och höjdskillnader och arbetet inriktades mot att skapa flera små gröna platser, bland annat en labyrint med fruktträd och en "myshörna" med busk- och trädvegetation, stenar, stockar och grus. Fotbollsplanen gjordes om till två mindre planer med busk- och trädplanter intill. All plantering utfördes av elever med stöd från professionella och ett skötsel företag som därefter tog över ansvaret. Stängsel sattes upp kring labyrinten och fotbollsplanerna i etableringsfasen men inte kring övriga nyplanterade områden.

## Grönskans betydelse för barnens aktivitet

Efter skolgårdsförgröningen rapporterade barnen på de två skolorna att det fanns mer att göra under rasterna men räknat i antal steg rörde de sig mindre. Det är framförallt utbudet av aktiviteter och variationen på leken som ser ut att öka med skolgårdsförgröning. Mer utforskande och grovmotorisk aktivitet har blivit vanligare. Kring de nya kullarna med ängsmark uppstod olika fantasilekar på den grå skolan, en typ av lek som knappt förekom alls på denna skolgård innan ombyggnationen.

Vanligast både före och efter förgröningen är lekar där barnen jagar varandra, leker med bollar och olika sportaktiviteter. Här följer några slutsatser kring den gröna och den byggda miljöns roll i skolgårdsaktiviteter som i huvudsak bygger på det fältarbete som gjordes före skolgårdsförgröningen.

### Komplexa platser och lekens sociala puls

En stor andel av all lek på skolgårdarna sker i öppna och flexibla sociala sammanhang med mycket spring och rörelse. Det är lekar där barnen behöver kunna hålla utkik över det som händer men också lätt försvinna. Leken har inslag av både gömme och tafatt och inte sällan fyller bollens oförutsägbara rullning en

viktig funktion. Hos de lite äldre skolbarnen börjar ofta denna fysiskt aktiva lek med att de umgås: de skojar med varandra, kanske kastar några blad eller fröställningar, lyssnar på låtar på mobilen, prövar några danssteg eller basketpassningar.

Mycket av denna fysiskt aktiva lek utspelar sig nära klassrum och byggnader och i denna zon finns också många av barnens favoritplatser. Där finns mötesplatserna som ger barnen koll på vad som händer. Med en kombination av grönska och byggda element skapas även förutsättningar för rörelse. Murar, bänkar och trappor ökar platsens användbarhet och vegetationen bidrar med löst material till leken. De hårdgjorda ytorna är också en viktig ingrediens.

### Skolgårdarnas skogar

Andra favoritplatser bland barnen finns i de gröna partierna av skolgården. På den gröna skolgården berättar barnen om olika "skogar". På den grå skolgården beskriver flickor i sjätte klass hur de söker upp "mysiga" platser med gröna element vid de yngre barnens klassrum.

De gröna partierna tycks vara viktiga för barnens engagemang, gemenskap och vitalitet



**Favoritplats med en kombination av byggda och gröna element nära byggnaderna där det uppstår många lekar.**  
Foto: Fredrika Mårtensson.

under rasterna. De barn som under rasten vistades i de gröna partierna av skolgården skattade sig som mer glada och pigga än de barn som vistades närmare skolbyggnaderna. I de gröna partierna av skolgårdarna var leken också mer varierad generellt. Där fanns mer inslag av utforskande, fantiserande och skapande aktivitet och generellt lekte flickor och pojkar tillsammans mer i dessa områden. I skolgårdens skogar uppstår ofta leksammanhang där barnen växlar mellan att greja och utforska en plats möjligheter – till exempel vid ett bo eller en koja – och vidare rörelser över terrängen.

#### **Grönytans konkurrens med sportyta**

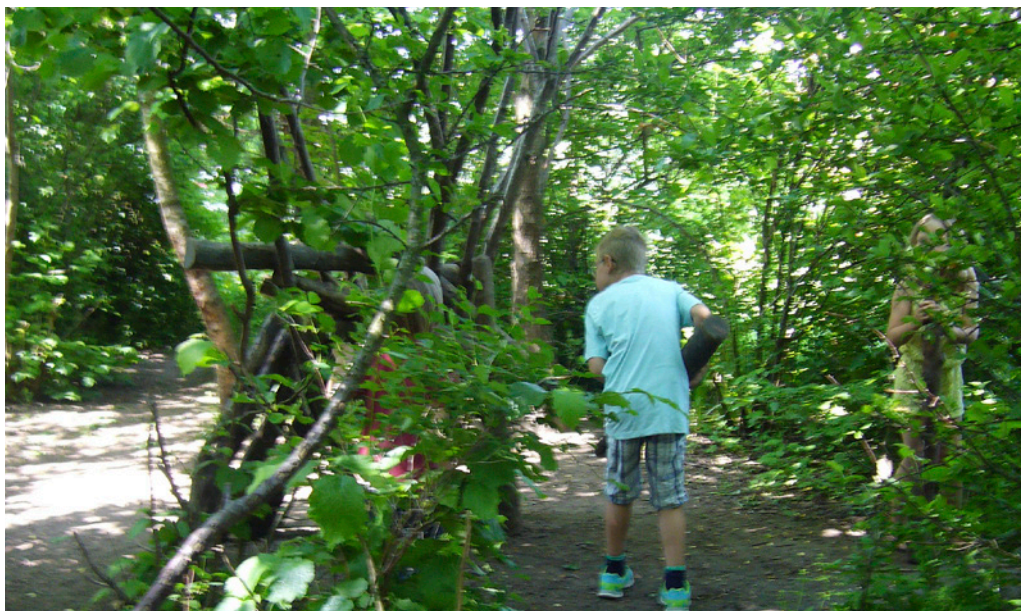
För många pojkar är fotbollsspelande det de ägnar sig åt rast efter rast. Ofta räcker inte planerna till för alla som vill spela. De använder inte bara bollplaner utan spelar också på andra hårdgjorda ytor. Flickor får ofta sämre chans att spela.

I och med förgröningen minskade andelen aktivitet med sportkaraktär generellt på skolgårdarna. På den grå skolgården fanns

det pojkar som beskrev förgröningen som ett hinder för fotbollsspelande. Kan det vara så att de gröna ytorna bidragit till att minska aktiviteten hos de mer sportinriktade barnen? På den gröna skolgården hade spelplanerna byggts om så att dessa blev fler till antalet men mindre till ytan. Det gav troligen fler barn chans att vara med i spelet, men möjligen innebar det samtidigt lägre nivåer av fysisk aktivitet för enskilda barn.

#### **Natur som inte är barnslig**

En flicka i femte klass konstaterade att hon kommer att vara ”för stor” för att leka i det nya vegetationsområdet efter sommaruppehållet. Det gäller att vara uppmärksam på hur en skolgårdsförgröning uppfattas av barn i olika åldrar och landar i dynamiken mellan olika åldersgrupper på en skolgård. För äldre skolbarn är umgänget med kompisar helt centralt. Vilka platser som används och vilka lekar som vinner terräng är något som förhandlas fram i kamratgruppen. Medan yngre barn ofta är mer oförbehållsamt positiva till de nya vegetations-



**Favoritplats "skogen" där barnen växlar mellan att utforska enskilda platser och lekfullt röra sig i terrängen.  
Foto: Märilt Jansson.**

ytorna finns det äldre barn som beskriver hur det finns ogräs på kullen och säger att området är "fult" och "barnsligt".

Attraktiva platser för socialt umgänge är en grundbult för leken på skolgården och blir mer och mer avgörande ju äldre barnen är.

Vi behöver bättre förstå hur barn i olika åldrar uppfattar olika typer av naturinspirerad vegetation och vilken roll den kan ha för att skapa attraktiva platser vid lek och umgänge också längre upp i skolåldern.

## Vegetationsutveckling med barnperspektiv

Man kan frapperas av barns direkta och känslomässiga sätt att närma sig sin fysiska omgivning som gör att de lätt fascinerats och ser möjligheter i den komplexitet som en plats erbjuder. Det kan vara inspirerande att arbeta med ett barnperspektiv på utemiljöns utformning och skötsel, men också komplicerat då det ställer speciella krav på växtval och skötsel. Helt nyanlagd träd- och buskvegetation behöver skyddas under den första tiden för att undvika oavsiktliga skador under lek eller direkt vandalisering. Mindre problematiska är skador som resultat av lek såsom kojbyggen när vegetationen har vuxit till sig.

**När barnens lekmiljö hamnar i växtbädden**  
Vid skolgårdsförgröning gäller det att hitta strategier som tar hänsyn till att skolgården är

en central plats i barnens liv som de fritt bör få förfoga över i så hög utsträckning som möjligt. Det är klokt att ta barnens favoritplatser som utgångspunkt i arbetet. De är mödosamt uppbyggda vardagssammanhang som ger barnen trygghet i den sociala smältdegel som rasten kan vara. Om man stängs in stora områden för att skydda växtligheten kan det skada barnens tillhörighet till platsen och negativt påverka deras attityd till själva förgröningsprojektet.

Genom att involvera barnen i arbetet kan de bättre förstå vissa samband och kanske visa större hänsyn till planteringarna, men alltjämt kommer det att uppstå situationer där lockelsen blir för stor. Det är typiskt för barns fartfyllda lek utomhus att de använder sig av platsens alla möjligheter och stundens ingivelse.

Det är viktigt med tillägg av vegetation som kan bidra till ett positivt socialt klimat i anslutning till klassrum och byggnader där många barn vistas. Med större etableringar av vegetation får man se upp så att de inte förstör redan etablerade former för aktivitet på skolgården. Det kan vara värt att undersöka om det finns ytor i periferin eller omkring skolgården som kan annekteras och utvecklas. Man måste fundera på hur olika val och de praktiska arrangemangen kring växtligheten inverkar på barnens lek och sociala liv.

### Selektivt spring

Tillgång till annan lekvänlig vegetation kan "avlasta" nyplanterad vegetation från slitage. På den gröna skolgården handlade det om att befintlig uppvuxen vegetation lockade mer än späda plantor. På den grå skolgården fyllde ängsvegetationen på två nyetablerade kullar

en liknande funktion. Enkla trästaket med ett större antal öppningar bromsade in barnens springande utan att hindra dem från att använda området. I ett förgröningsprojekt på en skolgård bör det vara högsta prioritet att ge barnen tillgång till delar av nya vegetationsområden direkt, om än selektivt.

### Att delta hela vägen

Barnen är generellt positiva till de naturinspirerade områdena på skolgårdarna och till att vara delaktiga i deras utveckling och skötsel, men när det gäller deras faktiska deltagande i processen är beskrivningarna mer blandade. Ibland har deltagandet blivit sporadiskt, koncentrerat till exempelvis planering och plantering. Där saknar många barn förståelse för projektet och platsen. Barn som har gjorts delaktiga mer kontinuerligt och även i skötseln har däremot en mer positiv attityd.



En del av "den grå skolgården" efter förgrönning med artrika busk- och trädplanteringar.  
Foto: Märit Jansson.



Barn kan vara med i olika faser av skolgårdsförgröning, såsom vid plantering. Foto: Allan Gunnarsson.

## Skolgården som pedagogisk resurs

Erfarenheter och lärdomar från Gröna skolgårdar har bidragit till att utveckla kommunens arbetsformer. I sin slutrapport (Malmö stad, 2014) betonar kommunen betydelsen av de enskilda skolornas initiativ och drivkraft och att skolgårdsutvecklingen och dess förvaltning behöver integreras i det pedagogiska arbetet. Man konstaterar också att ”den lekfulla skolgården” och ”skolträdgården” är olika koncept för skolgårdsförgröning med ganska skilda villkor. Är det möjligt och är det önskvärt med skolgårdsrum som kombinerar den extra varsamhet och hänsyn som behövs kring nyetablerade odlingar med den fysiskt aktiva skolgårdsleken? I den fortsatta forskningen behöver vi ta reda på hur barnens relation till det gröna på en skolgård utvecklas vid olika typer av aktivitet – såväl lek som odling.

### Lästips

Jansson, M., Mårtensson, F. (2012) Green Schoolgrounds: a Collaborative Development and Research Project in Malmö, Sweden. *Children, Youth and Environments*, 22 (1), 260-269.

Mårtensson, F. (2012) Hälsofrämjande äventyr med naturen som distraktion. *Socialmedicinsk Tidskrift*, 89 (3), 224-231.

Mårtensson, F. (2013) Vägledande miljödimensioner för utomhuslek. *Socialmedicinsk Tidskrift*, 90 (4), 502-509.

Mårtensson, F., Jansson, M., Johansson, M., Raustorp, A., Kylin, M., Boldemann, C. (2014) The Role of Greenery for Physical Activity Play at School Grounds. *Urban Forestry & Urban Greening*, 13 (1), 103-113.

Jansson, M., Gunnarsson, A., Mårtensson, F., Andersson, S. (2014) Children's Perspectives on Vegetation Establishment: Implications for School Ground Greening. *Urban Forestry & Urban Greening*, 13 (1), 166-174.

Malmö stad (2014) Gröna skolgårdar 2010-2013. Slutrapport från serviceförvaltningen.

Detta Movium Fakta är skrivet av Fredrika Mårtensson, docent och lektor vid institutionen för arbetsvetenskap, ekonomi och miljöpsykologi och Märit Jansson, fil. dr. och lektor vid institutionen för landskapsarkitektur, design och planering, SLU Alnarp.

**MOVIUM**  
SLU:s TANKESMEDJA FÖR HÅLLBAR STADSUTVECKLING

